

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Pocła Evě Mrhačové. K životnímu jubileu doc. PhDr. Evy Mrhačové, CSc., děkanky Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Filozofická fakulta, red. J. Raclavská, M. Balowski, Ostravská univerzita, Ostrava 2006, 400 s., ISBN 80-7368-209-5.

Z wielką uwagą należy przyjąć nowe wydawnictwo Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Ostrawskiego. *Pocła Evě Mrhačové* to interesujący tom artykułów naukowych i erudycyjnych esejów dedykowany Pani Dziekan z okazji Jej jubileuszu. Są to rozprawy, których autorami są Jej przyjaciele, współpracownicy, wychowankowie oraz partnerzy z bliskich czeskich ośrodków akademickich, a także z zaprzyjaźnionych zagranicznych placówek naukowych. Pieczy merytorycznej nad zgromadzonym materiałem podjęli się doc. PaedDr. Jana Raclavská, Ph.D. oraz prof. PhDr. Mieczysław Balowski, CSc.

Przyglądając się całości tomu można stwierdzić, iż ma on niezwykle różnorodny charakter na wielu płaszczyznach. Część wstępną stanowi wdzięczny biogram Jubilatki, niekonwencjonalnie napisany przez Marię Vašutową – postać Evy Mrhačowej jawi się nam tutaj nie tylko jako sylwetka konsekwentnego pracownika naukowego i organizatora życia akademickiego, ale także człowieka urodzonego pod dobrą gwiazdą (w znaku Lwa i Słońca), w niedzielę – tym samym dnia „pobłogosławionego przez Boga”. Dołączone do tomu fotografie potwierdzają fakt, że Dziekan Wydziału Filozoficznego to nie tylko urzędnik, to człowiek w pełnym znaczeniu tego słowa – osoba pełna ciepła, w otoczeniu najbliższych, rodziny, przyjaciół, przyrody, a także nie bez powodu w otoczeniu przyjaciół mniejszych (por. monografie 1999, 2002, 2003, s. 21).

Omawiane opracowanie ma dwie główne części – z jednej strony są to zagadnienia będące w obszarze tematu Język a społeczność, z drugiej strony rozważania pozostające w obrębie zagadnień Filozofie, historii, literatury i sztuki. Ogółem w tomie jubileuszowym Evy Mrhačowej pojawiło się 39 artykułów, napisanych przez reprezentantów takich ośrodków jak Glasgow, Wrocław, Opole, Bielsko-Biała, Niżny Nowgorod, Wilno, Praga, Ołomuniec, Brno, Opawa, Czeskie Budziejowice oraz rodzima Ostrawa.

Pierwsza część omawianego tomu jest przede wszystkim spojrzeniem na „język w relacji do...” – zauważyć możemy tu gros analiz, w których centrum pozostaje język czeski w relacji do innych języków: polskiego (Miodek, Dwilewicz, Matyska, Sawicki, Reska), rosyjskiego (Brandner, Kochman, Ry-

ł o w), angielskiego (Kavka), hiszpańskiego (Buzek, Bartoš), włoskiego (Klímová). Pojawia się interesujące omówienie z zakresu języków klasycznych (łaciny i greki) w artykule Igora Lisowego. Nie mogło w tym tomie zabraknąć odniesienia do języka laskiego Łysohorskiego (Balowska). Ewenementem jest spojrzenie na czeski język niesłyszących w studium Aleny Macurovej.

Rozważania językowe prowadzone są na różnych płaszczyznach, według różnych metodologii. Obok opracowań *stricto* gramatycznych, wśród których istotne miejsce zajmuje składnia (Anderš, Ryłow), pozostają rozważania dotyczące zagadnień semantycznych (Balowska, Balowski, Bartoš, Gládková, Hubáček, Kochman, Svoboda, Vavrečka, Raclavská), pragmatyngwistycznych (Hubáček, Brander, Dwilewicz, Matyska, Sawicki, Reska), wynikających z teorii i doświadczeń przekładu (Smičková, Vaňková).

Obok rozważań jednojęzycznych poświęconych językowi czeskiemu, pojawiają się także interesujące studia nad innymi językami – rosyjskim (Brander, Kochman, Ryłow), hiszpańskim (Buzek, Veselá), polskim (Miodek, Dwilewicz, Matyska, Sawicki, Reska), angielskim (Kavka). Nie zabrakło również studiów konfrontatywnych pomiędzy poszczególnymi językami (Anderš, Bartoš, Gládková, Klímová, Vavrečka, Raclavská).

Badacze języka wzięli na swój warsztat materiał z różnych źródeł – od literatury pięknej poczynając, a na slangach kończąc. Pojawiają się zatem analizy języka poetyckiego (Balowska), prozatorskiego (Dwilewicz), frazeologizmy (Balowski, Bartoš, Kochman), język mediów (Brander), język konwencji (Matyska, Lisový), a obok niego slang (Hubáček).

Równie interesująco przedstawia się część druga omawianego tomu. Rozważania literaturoznawcze dotyczą kilku literatur narodowych: czeskiej (Svoboda, Zářický), rosyjskiej (Gorczyca, Rogaczewski, Vorel), polskiej (Jokiel). Nie brakuje także podejścia konfrontatywnego, na co wskazuje artykuł Ludvíka Štěpána dotyczący przedstawicieli literatury czeskiej, słowackiej i rosyjskiej. Interesujące studium stanowią także rozważania Svatavy Urbanovej oscylujące pomiędzy literaturą i sztuką (fotografią). Kolejnym, interesującym elementem w drugiej części tomu jest historiozoficzne ujęcie kultury rromskiej w artykule Niny Pavelčikovej. W kręgu rozważań literaturoznawczych zajmująco rysuje się artykuł Karola Daniela Kadłubca o bajce magicznej, wchodzący w tzw. obszar literatury osobnej, skierowanej do młodego odbiorcy.

Kolejną grupę rozważań stanowią studia wnioskujące w historię – pojawiają się tu opracowania odnoszące się do zagadnienia *Vlastivědy českéj*, zapomnianego dzieła Vincenca Praska w artykule Lumíra Dokoupila; historia śpiewaczki Anny Gottlieb, grającej rolę Paminy w *Zaczarowanym flecie* Mozarta, na co zwrócił uwagę Milan Myška.

Istotnym kręgiem zainteresowań autorów opracowań drugiej części tomu jest również filozofia. Dziedzina, której posłaniem jest odpowiedź na kluczowe pytania ludzkości. Tego typu problemami zajmuje się w swych rozważaniach Miroslav Mikulášek, który kwestię poznania opisuje poprzez pryzmat „kardiognósis” (poznania sercem). Interesujące rozważania w kwestii względności wartości prowadzi także Jan Štěpán. Waznym elementem w tym kręgu pozostaje erudycyjny esej „o pięknym i brzydkim” Petra Holego.

Tom artykułów dedykowany Evie Mrhačovej jest dziełem wyjątkowym. Zawarte w nim opracowania przecinają się na mapie równoleżników i południków języka, literatury, filozofii i sztuki, tworząc jednocześnie interesującą mozaikę problemów badawczych. Z większością tychże obszarów Eva Mrhačová jest związana – znane są Jej dociekania semantyczne we frazeologii czeskiej i polskiej, specjalizacja w języku rosyjskim, a także niekwestionowane, mocne „fundamenty” sławistyczne, umożliwiające swobodne poruszanie się we wszelkich zagadnieniach powiązanych z literaturami słowiańskimi. Jako Organizatorka życia akademickiego na swoim wydziale doprowadziła do szeregu spotkań z wybitnymi osobistościami życia filologicznego, m.in. z Janem Fírbasem (por. art. Aleša Svobody) oraz innymi.

Biorąc do ręki tom *Pocta Evě Mrhačové* musimy pamiętać o tym, że jest w nim wszystko to, co stanowi sedno zawodowych działań Pani Dziekan. Jest to publikacja polecana wszystkim filologom, zwłaszcza sławistom, badaczom literatur i języka, a także studentom, którym zapoznanie się z przedstawionymi zagadnieniami może umożliwić dobrą orientację w dziedzinie studiowanej dyscypliny, osadzonej w szerszym, humanistycznym kontekście.

Anna Zura, Wrocław-Nysa

Mieczysław Balowski, *Zachodnio- i wschodniosłowiańskie pożytki leksykalne w języku Adama Mickiewicza*, seria Universum, Ostravská univerzita, Nakladatelství Tilia, Ostrava 2005, 295 s., ISBN 80-86904-08-34.

Problematyka języka poetyckiego opisywanego z perspektywy lingwistycznej nie należy w ostatnich latach do dziedzin zaniedbywanych. Wystarczy wymienić tu tak ważne prace z ostatnich lat, jak choćby teoretyczne i analityczne prace o polskiej poezji romantycznej Teresy Skubalanki (nad językiem romantyków polskich) czy Mariana Kucalę (nad językiem Jana Kochanowskiego). Badanie języka literackiego w zasadzie nie zna granic czasowych. Jak to udowadnia Kwiryňa Händke, intry-

gującym materiałem dla językoznawcy mogą się okazać zarówno teksty Bartłomieja z Bydgoszczy, jako również utwory Stefana Żeromskiego.

Znając polskie przywiązanie do poezji romantycznej dziwić nie powinno, że właśnie twórcom z tego okresu przypada wyjątkowe miejsce w tego typu pracach. Dowodem takiego stanu rzeczy jest nie tylko wspomniana już praca T. Skubalanki, ale również publikacje naukowe Edwarda Stachurskiego o *Słownictwie »Pana Tadeusza« Adama Mickiewicza na tle tekstów innych poematów romantycznych* (2005), Moniki Szpiczakowskiej o *Fonetycznych i fleksyjnych cechach języka »Pana Tadeusza« Adama Mickiewicza na tle normy językowej XIX wieku* (2001) czy choćby zbiór artykułów ze Szczecina zatytułowany *Studia nad językiem Adama Mickiewicza* (1998).

Wydaje się zatem, że właśnie w ten nurt badań wpisuje się również najnowsza monografia Mieczysława Bałowskiego, opublikowana w Ostrawie w 2005 roku. Przypomnieć tu zresztą trzeba, że zainteresowania naukowe M. Bałowskiego już od dłuższego czasu dotyczą kwestii języka poetyckiego, by wspomnieć tutaj choćby takie, jak *Struktura językowa aforyzmów* z 1992 roku, *Lista frekwencyjna poezji, prozy i dramatu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego* z roku 1997 czy trzy lata później wydaną monografię komparatystyczną *Słowiańskie paralele: Jiří Orten i Krzysztof Kamil Baczyński. Z zagadnień języka poetyckiego*. Tym razem jednak głównym obiektem zainteresowań badacza z Ostrawy i Opola staje się poezja Adama Mickiewicza, a konkretnie jej komparatystyczny, z językoznawczego punktu widzenia, aspekt zapożyczeń leksykalnych.

Układ pracy wskazuje na wyraźną zmianę metodologiczną w warsztacie badawczym M. Bałowskiego. O ile bowiem w wypadku badań nad poezją K. K. Baczyńskiego symbolicznym niemal faktem stało się rozdzielenie ujęcia frekwencyjnego i monograficznego na dwie różne książki, o tyle w najnowszej publikacji oba te aspekty zostają połączone w całość. I zaznaczmy od razu, że niewątpliwie dobrze się stało, iż próbie monograficznego ujęcia zapożyczeń towarzyszy wykonany z dbałością słownik. Dzięki temu czytelnik, zainteresowany problematyką języka poetyckiego Mickiewicza, ma natychmiast w trakcie lektury możliwość sprawdzenia, w jaki sposób Mickiewicz podchodził do problematyki wzbogacania języka rodzimego elementami z języków zachodnio- i wschodniosłowiańskich, czyli w jaki sposób na konkretnym materiale językowym funkcjonują opisywane w tekście zjawiska. Układowi takiemu można oczywiście zarzucić brak homogeniczności, ale wystarczy mieć na uwadze fakt, że nie każdy czytelnik tej pracy ma natychmiastowy dostęp do *Słownika języka Adama Mickiewicza* (wszak omawiana praca ukazuje się poza granicami Polski), by uświadomić sobie, że jest to w rzeczywistości niesamowita zaleta książki.

Podział na część monograficzną i słownikową utrzymany jest konsekwentnie i przejrzysto, zarówno w części poświęconej zapożyczeniom z języków wschodniosłowiańskich, jak z języków zachodniosłowiańskich. W efekcie czytelnik otrzymuje ujęcie składające się z czterech autonomicznych, ale powiązanych ze sobą czę-

ści. Wykład poświęcony głównemu obiektowi badań zostaje oczywiście poprzedzony wstępem, w którym Autor skupia się głównie na stanie badań poświęconych językowi Adama Mickiewicza. W rozdziale pierwszym (s. 19–32), zatytułowanym *Kontakty języka polskiego z innymi językami słowiańskimi*, z typową dla slawistycznej filologii precyzją M. Bałowski zajmuje się historią związków językowych między językiem polskim a językiem czeskim (jako najważniejszym źródłem zapożyczeń z języków zachodniosłowiańskich) oraz między językiem polskim a językami: ruskim, białoruskim i ukraińskim (jako równorzędne w zasadzie i trudne do rozgraniczenia źródła zapożyczeń ze wschodniej Słowiańszczyzny).

Rozdział drugi podejmuje zagadnienia związane z bogatym, mającym rozległą literaturę przedmiotu, obszarem problemów dotyczących związków najważniejszego polskiego poety romantycznego z Kresami. Autor, co warte podkreślenia, korzysta w tej części pracy z narzędzi, jakie daje dziś filologowi socjolingwistyka. M. Bałowski, wychodząc z sytuacji literatury polskiej w okresie tzw. walki klasyków z romantykami, koncentruje się w swoim opisie na społecznej strukturze ludności Kresów Wschodnich, nieistniejącej już Rzeczypospolitej, i zastanawia się, w jaki sposób relacje społeczne wywarły wpływ na język ludności tam zamieszkującej (s. 34–39). Rozdział ten zawiera również cenny opis kresowych elementów języka Adama Mickiewicza (s. 40–43).

Rozdział trzeci poświęcony jest w całości kwestiom zapożyczeń z języków wschodniosłowiańskich i posiada identyczną konstrukcję co rozdział czwarty, skupiający się na zapożyczeniach zachodniosłowiańskich. W obu wypadkach po części słownikowej zostaje przeprowadzona analiza kwantytatywna (niekiedy odnosząca się nie tylko do zjawisk historycznych, ale również do współczesnej polszczyzny) zapożyczeń, następnie zaś analiza pól semantycznych, które występują zapożyczenia, w kolejności od największej ilości znajdujących się w nich zapożyczeń do najmniejszej.

Hasła słownikowe (część wschodniosłowiańska: s. 63–116; część zachodniosłowiańska: s. 127–246) skonstruowane są w sposób przejrzysty i konsekwentny. Po danym leksemie następuje skrócona definicja (bardzo szkoda, że nie zastosowano tu żadnego systemu kwalifikatorów!). (Warto tutaj dodać, że bardzo pomocnym dla czytelnika jest *Indeks pożyczek*, znajdujący się w pracy na s. 277–295). Następnie pokazana zostaje wędrowka leksemu przez różne języki słowiańskie, co doprowadza na zakończenie do ukazania nie tylko sposobu zapożyczenia, ale również pozwala śledzić mechanizmy na granicach pomiędzy różnymi językami słowiańskimi. W hasłach brakuje czasem materiału egzemplifikacyjnego z tekstów Mickiewicza, który w przejrzysty sposób ukazałby kontekst występowania poszczególnych leksemów. W tym przypadku czytelnik musi sięgnąć do *Słownika języka Adama Mickiewicza*, co – jak już wyżej wspominałam – dla czytelnika mieszkającego poza granicami Polski jest dużym (czasami wręcz nie do pokonania) utrudnieniem. Z drugiej jednak strony krok

taki w wymierny sposób zwiększyłby objętość i tak już niemałej, bo liczącej bez mała 300 stron pracy.

W tak szeroko zakrojonej monografii nie można się oczywiście ustrzec pewnych niedociągnięć choćby natury metodologicznej. Dwie z nich wydają się warte zastanowienia i szerszej dyskusji, dotyczą bowiem problemów fundamentalnych dla prac z zakresu lingwistycznych badań języka literackiego.

Po pierwsze, powstaje pytanie o sposób uwzględniania przez językoznawców prac literaturoznawczych. Książka M. Balowskiego pokazuje, że jest to problem niebagatelny, fragmenty bowiem poświęcone sporowi między formacją klasycystów i romantyków brzmią nieco schematycznie. Wydaje się, że Autor nie wykorzystał w pełni osiągnięć współczesnej mickiewiczologii. Z drugiej jednak strony, choćby pobieżna lektura książek literaturoznawczych o Mickiewiczu powoduje, iż stworzenie jakiegokolwiek nowej pracy naukowej na ten temat wydaje się przedsięwzięciem niemożliwym (por. choćby *Literaturę* zawartą w omawianej pracy na s. 253–266).

Recenzowana praca więc, opierająca się na badaniach już docenionych i dostojnych – rzecz by można – autorów, naraża się zatem z jednej strony na zarzut literaturoznawczego konserwatyzmu, z drugiej jednak unika pokusy zachłyśnięcia się nowinkami, których wartość nie zawsze jest wysoka. M. Balowski zdecydował się, zachowując zdrowy umiar, na bardziej konserwatywne spojrzenie. Nie miejsce tu oczywiście, by problem ten rozstrzygnąć, wydaje się jednak, że książka ostrawskiego profesora jest dobrą okazją do dyskusji nad tą problematyką.

Druga kwestia to sprawa odwołań do współczesnej polszczyzny, przede wszystkim w kontekście badań frekwencyjnych. Rodzi się tutaj pytanie, czy badając język wieku XIX, język dostępny tylko za pośrednictwem przekazów pisemnych, warto w ogóle go zestawiać ze współczesną polszczyzną, o obrazie której decyduje w takim samym stopniu język mówiony, co pisany? Autor omawianej książki dostrzega w takim porównaniu szansę na uchwycenie pewnych długofalowych zjawisk w polszczyźnie i włącza je w tok wyводу. Takie ujęcie problemu może budzić wątpliwości szczególnie w kwestii zapożyczeń z języków wschodniosłowiańskich, w wypadku których sytuacja polityczna w tak radykalnie odmienny sposób wpływała na zachowania językowe w polszczyźnie wieku XIX i końca wieku XX.

Te dwie wątpliwości dotyczące zastosowanej metody konfrontatywnej nie są oczywiście wielkim zarzutem. Autor bowiem dokonuje wyboru w sposób świadomy, co znajduje odzwierciedlenie nie tylko w samym wywodzie, ale i w obszernej bibliografii przedmiotowej. Jednak wyzwalają refleksję. Konfrontacja bowiem metod historyczno-językowych z metodami współczesnymi (np. socjolingwistycznymi) zmusza do zastanowienia się nad możliwością czy jednorodnością takich zestawień. Pracy – w moim odczuciu – wyszło to na dobre, a czy zawsze... Dzięki temu właśnie możliwe jest postawienie takich pytań.

Podsumowując zatem, można powiedzieć, że monografia Mieczysława Balowskiego to bardzo ciekawa i rzetelna praca, naukowe podejście do kwestii zapożyczeń

leksykalnych w polszczyźnie. Fakt, iż za materiał egzemplifikacyjny posłużyły tu teksty Adama Mickiewicza, jest konsekwencją naukowych zainteresowań Autora. Díky tej práci czytelník získuje wgląd w ważne, biorąc pod uwagę vplyv tvórczości Mickiewicza na XIX-wiecznú polszczyznu, zjawisko jezykowe. Pomocne narzedie získuju rovněž literaturoznawcy, kterým problematika zapożyczeń může být pomocna v naukovým opise funkcji stylizacji ludowej w okresie romantyzmu.

Ivana Dobrotová, Olomuniec

Zdeňka Hladká a kol., *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS, Masarykova univerzita, Brno 2005, 74 s. + 2 CD, ISBN 80-210-3921-3.*

Zkoumání autentické podoby národního jazyka má v českém prostředí rozmanitou podobu: od klasických dialektologických výzkumů, jejichž výsledkem je reprezentativní *Český jazykový atlas*, vydávaný od r. 1992 a právě nyní ukončovaný pátým svazkem, přes konverzační analýzu různých typů oficiálních i neoficiálních komunikačních situací, jíž se dlouhodoběji věnují především J. Hoffmannová, O. Müllerová a jejich spolupracovníci (z novějších prací tohoto druhu lze připomenout např. publikaci *Jazyk – média – politika* z r. 2003) až k pracím zaměřeným především na jazyk soukromých projevů, jako je právě *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS*.

Každá práce tohoto druhu nutně závisí na tom, zda se podaří shromáždit dostatek výchozího materiálu ke zkoumání, což zvláště v případě soukromých textů představuje poměrně nesnadný úkol. Kolektivu vedenému Z. Hladkou (původním zaměřením právě dialektoložkou) se podařilo pro účely analýzy shromáždit poměrně obsáhlý soubor 2000 klasických psaných dopisů, 1000 e-mailů a 2000 SMS; výhodou je navíc to, že materiál pochází z období 1990–2005, tedy z doby, kdy se kromě klasických způsobů komunikace začala uplatňovat také elektronická média (po teoretické stránce se jim v slovanském kontextu věnuje např. sborník *Dialog a nowe media*, vydaný v Katovicích r. 2004). Tento soubor materiálů byl označen jako Korpus soukromé korespondence – podobně jako v případě tzv. Brněnského mluveného korpusu, dokončeného r. 2002, se počítá s jeho začleněním do reprezentativního Českého národního korpusu (<http://ucnk.ff.cuni.cz>).

Velkou výhodou práce *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS* je to, že obsahuje nejen analýzu, ale také kompletní materiálovou základnu – tedy nejen teoretické studie o vybraných aspektech dané problematiky

(např. cizojazyčné prvky, kompoziční stereotypy, genderově rozdíly), ale přímo také samotný korpus na 2 CD, navíc doplněný speciálně vyvinutým vyhledávacím programem a opatřený značkami – jak morfologickými (zčásti), tak sociologickými (kompletně) – nářeční zázemí, pohlaví, věk a vzdělání pisatelů i adresátů.

Práce *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS* může tedy posloužit jako českým, tak zahraničním odborníkům jako cenný zdroj informací o jedné z autentických podob současné češtiny. Protože publikace vyšla jako neprodejný tisk a protože materiál korpusu je určen pouze pro výzkumné a vzdělávací účely, je vhodné v případě zájmu o bližší informace kontaktovat přímo vedoucí autorského kolektivu – dr. Z. Hladkou (zdena@phil.muni.cz).

Michal Křístek, Brno